

# ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΑ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1990

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

## Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΩΣ

Υ Π Ο

ΑΝΤΩΝΙΟΥ (Γ. ΚΟΜΠΟΥ)

Μητροπολίτου Σισανίου καὶ Σιατίστης

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁμιλῶν περὶ τῆς τελικῆς δόξης, ἥτις ἐξασφαλίζεται εἰς τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν μέσῳ τῶν θλίψεων καὶ τῶν μόχθων τῆς παρουσίας ζωῆς, ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ 8, 28, 35, 37, 39 διδάσκει: «οἶδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς, οὖσιν... τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ... ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς... οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἐτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν».

Ἐν ἐκ τῶν θεμάτων τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς<sup>1</sup>, ὀριζόμενον ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτης, κεφάλαιον Α' 16-17, δογματικοῦ περιεχομένου, εἶναι: τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, προπαρασκευασμένον ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ Χριστῷ. Ὁ Ἰησοῦς, ἐκπληρῶν τὰ σχέδια τῆς Θείας Εὐσπλαγχνίας, προσφέρει τὴν σωτηρίαν εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ οὔσης πηγῆς τῆς ἀποκαλυφθείσης εἰς τὴν ἀνθρωπότητα σωτηρίας. Ὁ πιστὸς οἰκειοποιεῖται ταύτην διὰ τῆς πίστεως<sup>2</sup>, ἄνευ δὲ ταύτης τὸ Εὐαγγέλιον δὲν θὰ ἐξεδήλου τὴν ἐν αὐτῷ ἐγκρυπτομένην δύναμιν πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ θὰ παρέμενεν ἀπλοῦν γράμμα. Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος (354-407), ἐξάιρων τὴν συμβολὴν τῆς πίστεως εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ Χριστιανοῦ, σημειοῖ: «Δικαιοσύνην οὐ σὴν, ἀλλὰ Θεοῦ, καὶ τὸ δαψιλὲς αὐτῆς καὶ τὸ εὐκολὸν αἰνιττόμενος... Ἀπὸ τῆς ἄνωθεν δωρεᾶς λαμβάνεις, ἐν μόνον εἰσφέρων οἴκοθεν, τὸ πιστεῦσαι»<sup>3</sup>.

1. Πρβλ. S. L y o n n e t, Note sur le plan de l' Épître aux Romains, ἐν Mélanges J. Lebreton, Paris, 1951, σελ. 301 - 316. N. A. D a h l, Two Notes on Romans V, ἐν Studia Theologica, V, 1, 1952, σελ. 37 - 48. J. D u p o n t, Le Problème de la structure littéraire de l' Épître aux Romains, ἐν R. B., 1955, σελ. 365 - 397.

2. A. F e u i l l e t, Le Plan salvifique de Dieu d' après l' Épître aux Romains. Essai sur la structure littéraire de l' Épître et sa signification théologique, ἐν R. B., 1950, σελ. 336 - 387. Πρβλ. E. O r t i g u e s, La Composition de l' Épître aux Romains, ἐν Verbum Caro, 29 - 30, 1954, σελ. 52 - 80.

3. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν, Ὁμιλία II, στ', M P G, 60, 409.

Οἱ Χριστιανοὶ ἐδέχθησαν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὠφελήθησαν ἐκ τούτου, διότι τοῦτο εἶναι «δύναμις Θεοῦ εἰς σωτηρίαν»<sup>4</sup>, ὁ δὲ Ἀπόστολος θέλει νὰ πείσῃ τούτους ὅτι ἡ ἐνδοξος τελειοποίησις τῆς σωτηρίας αὐτῶν εἶναι ἀσφαλῆς, λόγῳ τοῦ ἀμεταβλήτου τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτούς. Ἡ περικοπὴ Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 28-39 δέον ὅπως θεωρηθῆ ὡς ἡ σύνθεσις καὶ ἡ συγκεκριμένη ἐφαρμογὴ ὁλοκλήρου τοῦ θέματος τῆς ἐπιστολῆς. Ὅθεν ἡ θεολογία τῆς ὡς ἄνω περικοπῆς εἶναι ἐκείνη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ: «οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ [ὁ Θεὸς] εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. ὅτι οὖς προέγνω, καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὖς δὲ προώρισεν, τούτους καὶ ἐκάλεσεν· καὶ οὖς ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὖς δὲ ἐδικαίωσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν. Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται; τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαίων· τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ ἐγερθεὶς, ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατοῦμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς, ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαί, οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα οὔτε δυνάμεις οὔτε ὑψώμα οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν».

Ὁ στίχος 28 ἐκθέτει τὸ θέμα, ὅπερ ὅλη ἡ ἀκόλουθος ἀνάπτυξις θὰ δικαιοῦσῃ. Πρόκειται περὶ μιᾶς ἀληθείας τῆς πίστεως, ἣς μία γνῶσις βαθυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ἀποδίδεται ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως. Ὁ Θεὸς ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν δι' ἐν σχέδιον ἀγάπης, τὸ ὅποῖον ἀφεύκτως θὰ πραγματοποιήσῃ, κάμνων τὸ πᾶν ὅπως συντελέσῃ εἰς τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν, οἵτινες κατέχουν τὴν ἀγάπην: «τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεόν». Ἡ περίφρασις αὕτη ἀποτελεῖ ἰδιόζοντα χαρακτηρισμὸν τῶν Χριστιανῶν<sup>5</sup>, ὄντων ἀπαραλλάκτων πρὸς τοὺς ἁγίους, ὧν ὁ Θεὸς «ἐρευνᾷ τὰς καρδίας»<sup>6</sup>, ἥτοι διακρίνει τοὺς πόθους αὐτῶν, οὖς πολλάκις ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ ἐπαρκῶς νὰ ἐκφράσῃ. «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις»<sup>7</sup> τῶν πιστῶν ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ὅπερ ἐδόθη αὐτοῖς ὡς ἄρραβὼν τῆς ἐλπίδος ἐπὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ δόξαν, ἔκτοτε

4. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 1, 16.

5. Ἰ α κ ῶ β ο υ, 1, 12.

6. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 27.

7. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 5, 5.

δὲ ἀποβαίνουν τέκνα Θεοῦ<sup>8</sup> καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον κληρονόμοι Θεοῦ<sup>9</sup> ὡς Πατὴρὸς αὐτῶν, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ ὡς Ἀδελφοῦ αὐτῶν<sup>10</sup>.

Ἄλλὰ τὸ ρῆμα ἀ γ α π ᾶ ν διατηρεῖ τὴν θεμελιώδη σημασίαν, ἣν ἔχει ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ τῷ πρώτῳ Εὐαγγελίῳ, Μ α τ θ α ί ο υ, 6, 24: «Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ». Ἡ σημασία τοῦ ἀγαπᾶν εἶναι λατρευτικὴ ἀγάπη λατρείας καὶ πίστεως πρὸς τὸν Κύριον. Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν συνδέονται μετ' Αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ ἀλήθεια αὕτη τονίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ τῷ τέλει, ὅπως καθησυχάσῃ τοὺς πιστοὺς περὶ τοῦ μέλλοντος, παρὰ τὰς δοκιμασίας, αἵτινες ἀπειλοῦν τούτους. Ἡ ἀμετάκλητος αὐτῶν ὑποχρέωσις τῆς ἀγάπης δὲν εἶναι ριψοκίνδυνος, διότι ὁ Θεὸς ἠγάπησεν αὐτοὺς καὶ θὰ ἀγαπᾷ διὰ παντός: «ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες εὐρήσουσιν χάριν», διδάσκει σοφῶς ὁ σοφὸς Σ ο λ ο μ ῶ ν<sup>11</sup>. Ὁμοίως ὁ Κύριος πάντας τοὺς πιστοὺς προφυλάσσει ἐκ παντὸς κακοῦ. Τῷ ὄντι, ἡ φράσις «τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεόν» ἴσα δύναται πρὸς τὴν φράσιν: «τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν». Ἀκριβέστερον ἢ δευτέρα φράσις, ἥς τὸ ἀντικείμενον εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς πρώτης, δίδει τὴν αἰτίαν περὶ τούτου<sup>12</sup>, ἐξηγεῖ δὲ διατὶ ὁ Θεὸς ἐπεμβαίνει ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες ἀγαποῦν Αὐτόν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν, τῷ ὄντι, οἱ Χριστιανοὶ εἶναι οἱ «κλητοί», διότι ἔχουν ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν κλῆσιν τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν σωτηρίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κλῆσις αὕτη εἶναι ἡ πρώτη πραγματοποιήσις ἐντὸς τοῦ χρόνου τοῦ θείου σχεδίου, προσδιορίζοντος ἕκτοτε πάντοτε, τὴν ἀπονομὴν εἰς ὠρισμένους ἀνθρώπους πασιῶν τῶν ὑπερφυσικῶν εὐεργεσιῶν<sup>13</sup>. Ἄλλαις λέξεσιν,

8. Ἀ΄ Ἰ ω ἀ ν ο υ, 3, 1: «Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν».

9. Γ α λ ᾶ τ α ς, 4, 7: «ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος ἀλλ' υἱός, εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ».

10. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 15 - 17: «... αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ, τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμεν τέκνα Θεοῦ. εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ».

11. Π α ρ ο ι μ ί α ι, 8, 17.

12. «Ἐπάρχει μετὰ τῶν δύο μία ἀναλογία αἰτιολογίας». Μ. J. Lagrange, Saint Paul. Épître aux Romains, 1931, σελ. 214.

13. Ἡ πρόθεσις παρὰ τῷ Παύλῳ ἔχει τὴν σημασίαν τῆς φιλόφρονος ἀποφάσεως, ἡ κάλλιον τοῦ σωτηριολογικοῦ διατάγματος, κατηγορημένου πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ περιλαμβάνοντος τὸ τελικὸν τέρμα (δοξασμὸν, σωτηρίαν), καὶ πάντα τὰ μέσα, ἅτινα κυβερνοῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἰδιαιτέρως δὲ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐνεργεῖαν τῆς πίστεως. (Πρβλ. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 9, 11: «μήπω γὰρ γεννηθέντων μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μὲνη». Ἐ φ ε σ ί ο υ ς, 1, 11. Β' Τ ι μ ὸ θ., 1, 9).

οἱ πιστοὶ ἢ οἱ ἅγιοι οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, εἶναι τοιοῦτοι «κατὰ Θεόν» ἢ «κατὰ πρόθεσιν», διότι περιλαμβάνονται ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς σωτηρίας, ὅπερ ἐκκληροῦται χάριν αὐτῶν. Οὗτοι ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς σωτηρίας κατέχουν προνομιοῦχον θέσιν, τοῦ Θεοῦ ἐρευνῶντος τὰς καρδίας<sup>14</sup> αὐτῶν καὶ ὄλοσχερῶς γνωρίζοντος τὸ νόημα τῶν ἀλαλήτων στεναγμῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος<sup>15</sup>.

Δεδομένου ὄντος τοῦ συνδέσμου τούτου μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀγαπῶντων Αὐτόν, φυσικὸν εἶναι τὰ πάντα νὰ συνεργῶσι διὰ τὸ καλὸν των, διότι οὗτοι ἐκλήθησαν κατὰ τὴν πρὸ αἰῶνων ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδέχθησαν τὴν σωτήριον κλήσιν. Τὸ ρῆμα σ υ ν ε ρ γ ῶ, σημαίνει συνεργάζομαι, βοηθῶ, παρίσταμαι, ἀπαντᾷ σπανίως ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἐν ἣ δὲν ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀπόχρωσιν τῆς συμπράξεως ἢ τῆς συνεργασίας<sup>16</sup>, ἀλλὰ μᾶλλον σημαίνει προστατεύω, εἶμαι χρήσιμος<sup>17</sup>, ἀκόμη δὲ προμηθεύω, βοηθῶ<sup>18</sup>. Γεγονὸς ἀναντίλεκτον εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ τὸ πᾶν διὰ τὸ καλὸν τῶν ἐκλεκτῶν Αὐτοῦ: «πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν»<sup>19</sup>. Πρόκειται περὶ τοῦ τελικοῦ ἀγαθοῦ, τῆς μακαριότητος καὶ τῆς δόξης, ὡς κατωτέρω θὰ δεῖξωμεν. Ἄλλ' ὡσαύτως, τὰ

14. Ρ ω μ α ἰ ο υ ς, 8, 27: «ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων». Πρβλ. Ἐ φ ε σ ἰ ο υ ς, 1, 4.

15. Ρ ω μ α ἰ ο υ ς, 8, 26: «Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενεῖαις ἡμῶν· τὸ γὰρ τί προσευξάμεθα καθὸ δεῖ οὐκ οἶδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις».

16. Ὁ Θεὸς βοηθεῖ τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἐπικυροῖ τὸ κήρυγμα αὐτῶν διὰ τῶν θαυμάτων (Μ ἄ ρ κ ο υ, 16, 20)· οἱ Ἀπόστολοι συμπράττουν μετὰ τοῦ Θεοῦ (Β' Κο ρ ι ν θ ἰ ο υ ς, 6, 1)· οἱ Χριστιανοὶ συνεργάζονται μετὰ τῶν σκαπανέων τοῦ Εὐαγγελίου (Α' Κο ρ ι ν θ ἰ ο υ ς, 16, 16).

17. Α' Μ α κ κ α β α ἰ ω ν, 12, 1: «ὁ καιρὸς αὐτῶν συνεργεῖ». Πρβλ. Testament Issachar, III, 8: «ὁ Θεὸς συνεργεῖ τῇ ἀπλότητί μου». G a d, 4: «τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ μίσους ... συνεργεῖ τῷ Σατανᾷ ἐν πᾶσιν εἰς θάνατον τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ἀγάπης ἐν μακροθυμίᾳ συνεργεῖ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ εἰς σωτηρίαν ἀνθρώπων». Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς τελικῆς προνοίας ἐπιβεβαιοῦται ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ: «Ἀπόφθεγμα ἀποδιδόμενον εἰς τὸν R. A q i b a διδάσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πάντοτε συνθηθίξει νὰ λέγη: πᾶν ὅπερ κάμνει ὁ Εὐσπλαγχνός, τοῦτο γίνεται διὰ τὸ καλὸν τὸ ὁποῖον ἐκτελεῖ» (B e r a k. 60β).

18. Πρβλ. Ἰ α κ ῶ β ο υ, 2, 22: «Ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ» καὶ Π λ ο υ τ ἄ ρ χ ο υ, ἐρωτικὸς 23: «Ἡ φύσις γυναικὶ περιθεῖσα χάριν ὕψους καὶ φωνῆς πιθανότητα καὶ μορφῆς ἐπαγωγὸν εἶδος τῇ μὲν ἀκολάστῳ πρὸς ἡδονὴν καὶ ἀπάτην, τῇ δὲ σώφρονι πρὸς εὐνοίαν ἀνδρός καὶ φίλιαν, μεγάλη συνήργησεν».

19. Ἐν C o r p. H e r m e t. IX, 4, ἡ θρησκευτικὴ γνῶσις τοῦ «φοβουμένου τὸν Θεόν», ὅστις συγχωρεῖ τὸ πᾶν, διότι «δι' ἓνα τοιοῦτον ἄνθρωπον πάντα τὰ πράγματα εἶναι ἀγαθὰ, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα, ἅτινα εἶναι κακὰ διὰ τοὺς ἄλλους. Ἐάν τις παρασκευάζῃ εἰς αὐτὸν τὰς παγίδας, ἐπαναφέρει πᾶν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ, μόνος μεταξύ πάντων τῶν ἀνθρώπων, μετατρέπει τὰ κακὰ, εἰς ἀγαθὰ, τὰ κακὰ μόνος ἀγαθοποιεῖ». (Μετάφρασις Λ. J. F e s t u g i è r e, ὅστις παραπέμπει εἰς τὸν Π λ ω τ ῖ ν ο ν, IV, 3, 16, 21.

ἀγαθὰ εἶναι ἀμεσώτερα ἐν σχέσει τῶν μέσων ἐκτελέσεως τῆς περατώσεως<sup>20</sup>. Δὲν ὑπάρχει οὐδὲν, ὅπερ ὁ Θεὸς δὲν χρησιμοποιεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Κύριος, πράγματα, συμβάντα καὶ πρόσωπα<sup>21</sup> χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὸ κείμενον, πρόκειται κυρίως περὶ δοκιμασιῶν, καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ θανάτου, καὶ ἀκριβέστερον, περὶ αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι ὀδυνηρότερον ἢ φαίνεται λυπηρότερον καὶ βλαβερώτερον. Πράγματι, ὁ Θεὸς ἐργάζεται τὰ φαινόμενα ταῦτα, ἅτινα μεταποιεῖ εἰς μέσα ἐκτελέσεως τῆς προθέσεως Αὐτοῦ. Ἡ συνεργασία Αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ νὰ μεταμορφώῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς εὐνοϊκὰς ἀφορμάς, ἢ κάλλιον νὰ προμηθεύῃ εἰς τούτους τὴν σωτήριοιαν ἐκείνην ἀρετὴν, δι' ἧς τὰ μέγιστα ὠφελούνται οἱ ἐκλεκτοὶ Αὐτοῦ. Οὕτως οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν δύνανται νὰ ἐνατενίζωσι τὸ μέλλον μετ' ἐμπιστοσύνης, ἐπειδὴ ἡ Σοφία καὶ ἡ Θεία Δύναμις εἶναι πανταχοῦ παροῦσαι, ἵνα προσανατολιζώσι τούτους πρὸς τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν καὶ τὸ προσωπικὸν ἀγαθὸν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ.

Τῶ ὄντι, ἀνθρωπίνως οὐδὲν ἐπιβεβαιοῦται οὐδ' ἔτι ἐμπνέει τι τὴν αἰσιοδοξίαν ταύτην. Ἄλλ' ἡ βεβαιότης τῆς γνώσεως ταύτης καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀφεύκτου ταύτης ἐπεμβάσεως ἀμέσως δικαιοῦνται<sup>22</sup>, διότι ὁ Θεὸς ἀπεφάσισεν ὅπως ἐνώσῃ τοὺς ἐκλεκτοὺς πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ, Ὅστις τὰ πάντα κατευθύνει πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐνώσεως ταύτης<sup>23</sup>, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐπεμβαίῃ καὶ χρησιμοποιῇ πάντα, ὅσα συντελοῦν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σχεδίου τῆς σωτηρίας. Πᾶν ὅπερ ἐκτυλίσσεται ἐν τῷ χρόνῳ ἐξαρτᾶται ἀφεύκτως ἐκ τῆς προθέσεως τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ἐκ τῆς πρὸ αἰώνων ἀποφάσεως Αὐτοῦ, δι' ἧς καλοῦνται, ἅμα δὲ καὶ δέχονται τὴν σωτήριοιαν κλῆσιν. Ὑπάρχει, κατ' ἀρχάς, φιλόστοργος πρόγνωσις<sup>24</sup> τοῦ Θεοῦ δι' ὠρισμένα πρόσωπα, προφανῶς οὐχὶ τυχαῖα, ἅτινα διὰ τῆς παγγνώσεως Αὐτοῦ προεγνώρισεν ὡς ἄξια, προορίσας ταῦτα ὅπως ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὴν ἀγίαν καὶ ἐνδοξον εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ<sup>25</sup>. Ὡσαύτως ὁ Θεὸς δέχεται τὴν ἀπό-

20. Τὰ ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι τὰ μεσσιανικὰ τοιαῦτα (δικαιώσεις, δόξα), πρβλ. Ρωμ. α' 10, 15, 12, 2. Ματθ. 7, 11. Ἐβρ. α' 9, 11, 10, 1.

21. Ἀκόμη καὶ τὸ κύρος τῶν Ἐθνικῶν ἐξουσιῶν προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ «εἰς τὸ ἀγαθόν» (Ρωμ. α' 13, 4).

22. Πρβλ. Ρωμ. α' 8, 29.

23. Πρβλ. Αὐτ. 1: «εἰς τὸ εἶναι (συμμόρφους κλπ.)».

24. Πρβλ. E. B. Allo, «Encore Rom. 8, 28 - 30», ἐν Revue des Sciences philosophiques et théologiques, 1924, σελ. 503 - 505.

25. «συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (πρβλ. Φιλιππησίους, 3, 21). Τὸ ἀντικείμενον εἰς πτώσιν γενικὴν ἀντὶ δοτικῆς, δεικνύει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς ὁμοιότητος, ἀλλὰ περὶ βεβαίας συμμετοχῆς τοῦ Χριστοῦ. Πρβλ. Β' Κορινθίους, 3, 18: «ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος». Γαλάτας, 4, 19.

φασιν παντός ἀνθρώπου, ἀρνούμενου τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐγκολπουμένου τὴν σφίζουσαν ἀρετὴν, ὀδηγῶν τοῦτον, κορωνίδα ὄντα τῆς δημιουργίας, εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν ταύτης<sup>26</sup>. Ὁ Θεὸς καλεῖ διὰ τοῦ κηρύγματος εἰς τὴν πίστιν<sup>27</sup> ἐκείνους τοὺς ὁποίους προγινώσκει ὡς ἀξιούς διὰ τὴν σωτηρίαν, τῆς πίστεως ἀποτελοῦσης τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς σωτηρίας. Ὁ ἄνθρωπος, δεχθεὶς τὴν κλῆσιν τοῦ Θεοῦ καὶ προκόπτων ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, καθίσταται δίκαιος καὶ δεδοξασμένος. Ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἀνελάμβανε τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, θὰ ἀπέβαινε πάντῃ ἀδύνατος ἢ σωτηρία αὐτοῦ, διότι ἐξασθενήσας καὶ διαφθαρεὶς ἐκ τῆς ἁμαρτίας, ἀδυνατεῖ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων νὰ ἐπανεύρῃ τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας καὶ βαδίσῃ σταθερῶς ἐν αὐτῇ. Ἡ κλῆσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι διττὴ. Πρῶτον ἐξωτερικὴ, διὰ τοῦ Θείου κηρύγματος καὶ δεύτερον ἐσωτερικὴ, διὰ νεύσεως τῆς Θείας Χάριτος ἐπὶ τὰς καρδίας τῶν καλουμένων. Ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους, 8, 30 χρησιμοποιεῖ πάντα τὰ ῥήματα εἰς χρόνον ἀόριστον, ἵνα δηλώσῃ τὴν πεποιθήσιν αὐτοῦ περὶ τῆς πραγματοποιήσεως<sup>28</sup> τῆς κλήσεως, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς δόξης τῶν ἐκλεκτῶν.

Ὁ ἄνθρωπος, καλούμενος εἰς τὴν σωτηρίαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς κλήσεως, δραστικωτέρας οὔσης τῆς ἐξωτερικῆς τοιαύτης, ἀπαρνεῖται τὸ ἴδιον ἐγώ, ὡς καὶ πᾶσαν ματαιότητα τῆς γῆς, ἐγκολποῦται δὲ τὸν Χριστὸν καὶ προσκολλᾶται εἰς Αὐτόν. Οἱ ἀναγεννηθέντες διὰ τῆς κλήσεως ἔχουν ἐφεξῆς ἀπόλυτον τὴν βεβαιότητα, ὅτι θὰ ἀποκτήσουν τὴν δόξαν τοῦ οὐρανοῦ, διότι ἐγένοντο γνωστοὶ ἐκ τῶν προτέρων κατὰ τὴν πρὸ αἰῶνων ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ πρώτη αὕτη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς καλεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς σωτηρίας, ἐγγυᾶται καὶ τὴν τελικὴν νίκην κατὰ τοῦ κακοῦ, ἥτοι τὴν δικαίωσιν καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Χριστιανικὴ ἀγάπη ἐκτὸς τῶν ἄλλων προσπορίζει εἰς τὸν κατὰ Θεὸν πλουτοῦντα, πλουσίαν καὶ ἀκλόνητον τὴν ἐλπίδα τοῦ τελικοῦ θριάμβου τοῦ Χριστιανοῦ, οὗτινος τὸ ἔπαθλον θὰ εἶναι ὁ λαμπρὸς καὶ ἐνδοξὸς στέφανος τῆς αἰώνιου ζωῆς, (ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν)<sup>29</sup>. Ὁ στέφανος οὗτος, ὃν θὰ λάβωσιν οἱ ἀγαθοί, δὲν θὰ ἀποτελῇ ἀμοιβὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν ἔργων, ἅτινα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι ἀξιόμισθα, ἀλλὰ δίδεται εἰς αὐτούς, διότι ὑπεσχέθη τοῦτον ἢ ἄπειρος τοῦ Κυρίου ἀγαθότης. Ὁ Ἀπόστολος, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐδραιώσῃ τὴν πεποιθήσιν τῶν Χριστιανῶν, ὅτι τὰ πάντα ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν, ἀναφέρεται εἰς τὸν Σταυρικὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ, «Ὁν ὑπέστη

26. Πρβλ. Ρωμαίους, 11, 2: «οὐκ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω...».

27. Πρβλ. Ἐφεσίους, 2, 4 - 6: «ὃ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἦν ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ· χάριτί ἐστε σεσωσμένοι».

28. Βλ. Μ. J. Lagrange, ἐνθ' ἄν., σελ. 217.

29. Ἰακώβου, 1, 12. Πρβλ. Ρωμαίους, 8, 31 - 39.

ὕπερ πάντων ἡμῶν. Ἐφοῦ λοιπὸν ὁ Θεὸς Πατὴρ «οὐκ ἐφείσατο»<sup>30</sup> τοῦ Μονογενοῦς Αὐτοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὕπερ ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν παρέδωκεν εἰς θάνατον, πῶς δὲν θὰ χάριση ἡμῖν καὶ πάσας τὰς ἄλλας χάριτας, ἃς θὰ ἀπαιτήσῃ ἡ σωτηρία ἡμῶν: «πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται;»<sup>31</sup>. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος σχετικῶς ἐπ' αὐτοῦ σημειοῖ: «Ὁ γὰρ τὸ μεῖζον τοῖς ἐχθροῖς δεδωκώς, πῶς τὰ ἐλάττονα οὐ δώσει τοῖς φίλοις;»<sup>32</sup>. Ὁ Παῦλος ἐν Ρωμαίους 8, 32, ὁμιλῶν περὶ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῶν θείων καθόλου δωρεῶν, ἀποκαλύπτει ἅμα καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Χριστιανῶν<sup>33</sup>. Εἰς τὸ «συνεργεῖ»<sup>34</sup> τοῦ Θεοῦ ἀντιστοιχεῖ τὸ «οὐ χωρίζαι»<sup>35</sup> τοῦ πιστοῦ καὶ ἡ προσωπικὴ βεβαιότης τῆς νίκης: «ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»<sup>36</sup>. Ἡ τελικὴ ἐπιτυχία τοῦ Θεοῦ σχεδίου τῆς σωτηρίας εἶναι ἀσφαλῆς, διότι ἐξαρτᾶται προσωπικῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀκριβέστερον δὲ ἐκ τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, ὀφείλουσιν ὅπως παραδίδωνται εἰς Αὐτόν, «Ὅστις ἀγαπᾷ ὁμοίως αὐτούς. Ἡ δόξα τῶν ἐκλεκτῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀμοιβαίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἀγάπης. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἔγκειται ἡ ὑψίστη ἀποκάλυψις τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἀποδεικνύει τὸν Θεὸν τῆς σωτηρίας ὡς Θεὸν τῆς ἀγάπης, «τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»<sup>37</sup>, «Ὅστις δωρεῖται τὸν ὑψηλὸν τίτλον τοῦ Χριστιανοῦ εἰς τοὺς ἀνταποκρινομένους πρὸς τὴν ἀγάπην Αὐτοῦ»<sup>38</sup>. Κατὰ τὸ κείμενον καὶ συμφώνως πρὸς τὴν κλασσικὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος ἀγαπῶ, πρόκειται περὶ ἀγάπης, ἥτις ἐκδηλοῦται, ἀποκαλύπτεται καὶ ἀποδεικνύεται. Λέγοντες ὅτι ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τοὺς ἐκλεκτούς, τοῦτο σημαίνει ὅτι σφόδρα ποθεῖ τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν, ἣν καὶ πραγματοποιεῖ. Ἡ φιλοστοργία αὕτη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἐκλεκτούς εἶναι ἀμετάβλητος. Ἐὰν ὑπάρχη ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει πάντοτε, ἐπὶ τοῦ παρόντος μὲν οὕσα ἐν ἐνεργείᾳ, παρατεινομένη δὲ ὡς τοιαύτη ἐσαεὶ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ, ἐκλέγει, καλεῖ εἰς τὴν πίστιν, καθαγιάζει, χρησιμο-

30. Ρωμαίους, 8, 32.

31. Ἀπόθι.

32. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν, Ὁμιλία XV, β', MPG, 60, 543.

33. Ἡ παράγραφος Ρωμαίους, 8, 31, συχνάκις ἀντιγράφεται ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐπιγραφαῖς. Πρβλ. L. Jalabert, R. Mouterde, Inscriptions grecques et latines de la Syrie, Paris, 1955, IV, n. 1442, 1448 - 50, 1576 - 77, 1784 - 1846.

34. Ρωμαίους, 8, 28.

35. Ρωμαίους, 8, 35, 39.

36. Ρωμαίους, 8, 37.

37. Ἀπόθι.

38. Πρβλ. Γαλάτας, 2, 20: «τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με». Ἀποκάλυψις, 1, 5: «Ἰησοῦ Χριστοῦ ... τῷ ἀγαπῶντι ἡμᾶς».

ποιεῖ τὸ πᾶν, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐνοῖ τὸν δεχθέντα τὴν Θεῖαν πρόσκλησιν πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ.

Ἀναμφιβόλως αἱ ἐνέργειαι αὗται λόγῳ τῆς δραστικότητος αὐτῶν παραμένουσι μυστηριώδεις, καίτοι μία καὶ μόνη ἐνέργεια ἀποκαλύπτει τὴν ἀναμφισβήτητον ἀγάπην τοῦ Πατρός, μὴ διστάσαντος νὰ θυσιάσῃ τὸν φυσικὸν<sup>39</sup> Αὐτοῦ Υἱόν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν αἰώνιον εὐτυχίαν εἰς τὰ ἐξ υἰοθεσίας τέκνα Του. Ὁ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ οὗτος θάνατος τοῦ Κυρίου, οὐ μόνον προκηρύσσει τὴν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὁ ὄντως ἐπονεϊδιστος οὗτος τοῦ Ἰησοῦ θάνατος εἶναι ἅμα καὶ τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο δῶρον, ὅπερ ἐφελκύει πάντα τὰ ἄλλα, ὡς ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος διδάσκει ἐν τῇ Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ: «Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις»<sup>40</sup>. Μίαν τοιαύτην τρανὴν ἀπόδειξιν ἀγάπης κατέχοντες οἱ Χριστιανοὶ γνωρίζουν ὅτι, κεκαθαρμένους διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἠθωωμένους ὑπὸ τοῦ Ὑπερτάτου Κριτοῦ, οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ καταδικάσῃ τούτους, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ ἔχη τούτους κατηγόρους. Οὕτω, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν θυσιασθὲν Θῦμα, ἀποβαίνει ὁ συνήγορος καὶ μεσίτης ἡμῶν, ἀφοῦ διὰ τῆς θυσίας Αὐτοῦ ἐλύτρωσε καὶ ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου. Ὁ Ἰησοῦς, ὁ προσενεγκὼν Ἐαυτὸν θυσίαν ἐκούσιον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας, τριήμερος ἀνέστη ἐνδόξως, καταγαγὼν νίκην ἐνδοξον κατὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ διαβόλου. Ὁ Ἰησοῦς οὐ μόνον ζωοποιεῖ τοὺς ἀδελφούς Αὐτοῦ, Ὡν πάντοτε ἀλληλέγγυος πρὸς τούτους<sup>41</sup>, ἀλλὰ βασιλεύει ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ τῆς δόξης, μακρὰν δὲ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀδρανής, εὐρίσκεται ἐν διαρκεῖ δράσει, καὶ διὰ τοῦ Πάθους καὶ τῆς Ἀναστάσεως ἀπέβη ὁ Μεσίτης<sup>42</sup> μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ.

39. Τὸ ρῆμα φείδομαι χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ Παύλῳ (Α' Κορινθίους, 7, 28. Β' Κορινθίους, 1, 23. 13, 2.), ἵνα ἐξαρθῇ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις προτρέπεται ἵνα, δραστηριῶς συνεργαζόμενος μετὰ τῆς θείας χάριτος, προσθέσῃ εἰς τὴν πίστιν τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ θεοῦ θελήματος (Ρωμαιοὺς, 11, 21. Β' Πέτρον, 2, 4 - 5). Ἐδῶ ὁ Ἀπόστολος πρέπει νὰ ὑπαινίσσεται τὴν θυσίαν τοῦ Ἰσαάκ, κατὰ τὸ Γενέσεως, 22, 16, ἥτις κέκτηται μεσσιανικὴν ἀξίαν (Πρβλ. H. Riese n e l d, Jésus transfiguré, Lund, 1947, σελ. 95 - 277). Ὁ Θεὸς ἐκούσιως ἐθυσίασε τὸν Μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν. Πρβλ. Ἰωάννου, 3, 16. Ἐβραίους, 2, 10.

40. Α' Κορινθίους, 1, 30.

41. Ρωμαιοὺς, 8, 29: «ὅτι οὐς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς».

42. Ρωμαιοὺς, 8, 34: «... Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς, ὃς καὶ ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐτυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν». Α' Τιμόθ., 2, 5: «εἷς γὰρ Θεός, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός».



Λέγοντες ὅτι ὁ Θεὸς «συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν»<sup>43</sup> χάριν τῶν ἐκλεκτῶν, οἵτινες ἀγαποῦν Αὐτόν, ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ, ἐκπληροῦται συγκεκριμένως ἐν τῷ Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ<sup>44</sup>. Οἱ πιστοὶ εἶναι τοιοῦτοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (in Christo Jesu), διότι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ συμμετέχει τῶν ἀγαθῶν τῆς σωτηρίας, ἀπονέμων αὐτοῖς τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς. Ἐκτοτε, ἐν μόνον πρακτικὸν πρόβλημα τίθεται: εἶναι τις δηλονότι ἡσφαλισμένος πάντοτε, παραμένων ἐν τῷ Χριστῷ; Ἡ ἔνωσις αὕτη Χριστοῦ καὶ Χριστιανοῦ δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ θραυσθῆ; Τοῦτο δὲν εἶναι ἐκεῖνο, ὕπερ προξενεῖ στενοχωρίαν εἰς πᾶσαν ἀγαπῶσαν καρδίαν; Ὁ Χριστιανός, περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἀφορώσεως τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, δέον ὅπως εἶναι πάνυ βέβαιος· ἀπὸ τῆς ἀγάπης δὲ ταύτης οὐδὲν ἐμπόδιον θὰ καταστῆ ἱκανὸν νὰ χωρίσῃ τὸν Χριστιανόν, ἀρκεῖ ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ζωὴ, ἡ ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς κλήσεως εἰς τὴν πίστιν, ὁσημέραι νὰ αὐξάνῃ καὶ προ-ἀγῆται, τῆς τοιαύτης αὐξήσεως καὶ προαγωγῆς ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἐνώσεως αὐτοῦ ὡς καὶ ἐκ τῆς διαρκείας ταύτης. Ἡ μετὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἔνωσις τοῦ πιστοῦ ὀφείλει νὰ εἶναι διαρκῆς καὶ μόνιμος, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ἀντιξοότητες τοῦ βίου καὶ οἱ παντοῖοι πειρασμοὶ τοῦ διαβόλου οὐδὲν ὀδῶν νὰ δύνανται νὰ θραύσουν τὴν ἔνωσιν ταύτην, τοῦ πιστοῦ πάντοτε καὶ ἐν παντὶ διακηρύττοντος τὸ τοῦ μακαρίου Παύλου: «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα;»<sup>45</sup>. Κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, ἥτις θεμελιοῦται ἐπ' αὐτοῦ τοῦ κειμένου, ἡ γενικὴ εἶναι ὑποκειμενικὴ, ἐξαρτᾶται δὲ ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ δι' ἡμᾶς. Ἀλλὰ πῶς ἐννοοῦν ταύτην;

Ἡ ἀγάπη τοῦ Σωτῆρος, ὡς γνωστὸν, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ὡς ἀγάπη Αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς<sup>46</sup>. Τεκμήριον περιφανὲς τῆς ἀγάπης τοῦ Οὐρανίου Πατρὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀποτελεῖ ἡ παράδοσις τοῦ Μονογενοῦς Αὐτοῦ Υἱοῦ εἰς θάνατον φρικτόν, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ αἰωνίου θανάτου καθίστατο πάντῃ ἀνέφικτος. Ὁ ἐκουσίως σταυρωθεὶς Κύριος τριήμερος ἀνέστη ἐνδόξως ἀπὸ τοῦ τάφου καὶ ἐνεθρονίσθη ἐν τοῖς δεξιοῖς τοῦ Πατρὸς, μεσιτεῦων πρὸς Αὐτόν ὑπὲρ ἡμῶν<sup>47</sup>.

43. Ρωμαιοῦς, 2, 28.

44. Πρβλ. Ρωμαιοῦς, 5, 8: «συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν».

45. Ρωμαιοῦς, 8, 35. Τὸ ρῆμα χωρίζω εἶναι τελείως ἐκλεκτόν, διότι πέρα τῆς πρώτης σημασίας αὐτοῦ: ἀποχωρῶ ἢ χωρίζομαι μίαν πόλιν (Πρᾶξεων, 1, 4, 18, 1), δὲν εἶναι ἐν χρήσει ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἢ ἐν ἐννοίᾳ μεταφορικῇ (Ματθ., 19, 6. Α' Κορινθίους, 7, 10, 11, 15).

46. Ρωμαιοῦς, 8, 32: «ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφέλατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται;».

47. Ρωμαιοῦς, 8, 34. Πρβλ. Ἰωάννου, 3, 16.

Ὁ στίχος 35 εἶναι παράλληλος πρὸς τὸν 32. Ὡς ὁ Πατὴρ, ἔχων σταυρώσει τὸν ἴδιον Αὐτοῦ Υἱόν, δὲν διστάζει νὰ παραχωρῇ καὶ πᾶν ἕτερον δευτερογενὲς δῶρον, ὁμοίως καὶ ὁ Υἱός, ἔχων θυσιάσει τὴν ἰδίαν Αὐτοῦ ζωὴν, δὲν δύναται νὰ παραβῇ τὴν συνέχισιν τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπης Του καὶ προστασίας<sup>48</sup>. Ἀναμφιβόλως ὁ Χριστός, ὁ Οὐράνιος Μεσίτης εἶναι ἀκεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν<sup>49</sup>, ἢ ἀπηλλαγμένος παντάπασι παντὸς μολυσμοῦ, ὅστις θὰ καθίστα Αὐτὸν ἀνίκανον διὰ τὸ ὑψηλὸν ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξε πάντῃ ἄσπιλος καὶ ἀμίαντος, καίτοι ἀνέλαβεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἐνοχλήν τοῦ ἀνθρώπου, οὐδέποτε ὅμως διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς θελήσεως Αὐτοῦ ἐνεπλάκη εἰς αὐτήν. Ὁ Παῦλος εἰς τὸν στίχον 35 ἀπαριθμεῖ πάσας τὰς δοκιμασίας καὶ θλίψεις, αἵτινες τυχὸν ἀπειλοῦν τὴν θραῦσιν τῆς ἐνώσεως τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἢ τοῦλάχιστον δύνανται νὰ διεγείρουν ἀμφιβολίας ἐπὶ τῆς διὰ τοὺς Χριστιανούς φροντίδος τοῦ Χριστοῦ, τῆς δραστηριότητος Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα μεσιτείας καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιμονῆς τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ. Οἱ πιστοὶ ὀφείλουν νὰ προσεύχωνται πρὸς τὸν οὐράνιον Πατέρα, ἵνα ἐνισχύη τούτους ἐν τῇ πίστει, διότι διὰ τῆς ζωῆς καὶ θερμῆς πίστεως ὁ Χριστιανὸς κατορθοῖ νὰ ὑπερνικᾷ πᾶν ἐμπόδιον, μάλιστα δὲ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Χριστοῦ, Ὅστις ἠγάπησε τοὺς Μαθητὰς Αὐτοῦ, ἕνεκα δὲ τῆς ἀγάπης ταύτης δὲν ἐγκαταλείπει ἀπροστατεῦτους αὐτοὺς εἰς τοὺς κινδύνους καὶ τοὺς δυσχειμέρους καιροὺς τοῦ βίου καθόλου: «ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»<sup>50</sup>. Ἡ θερμότης τοῦ αἰσθηματος ὡς καὶ τὸ πλήρωμα τῆς σκέψεως ἐκφράζονται ἐν τῇ καθολικότητι τῆς νίκης: «ἐν τούτοις πᾶσιν», ὅπερ ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ἀπολύτου θριάμβου, οὔτινος αἰτία εἶναι Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, Ὅστις ἠγάπησεν ἡμᾶς δι' ἀγάπης πλήρους καὶ τελείας.

Ὁ Ἀπόστολος, ἵνα ἐξάρῃ ἀρκούντως τὴν ἀπειρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πιστοὺς ἀγάπην, χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα ἀ γ α π ᾶ ν σύνθετον διὰ τῆς προθέσεως ὑ π ἔ ρ<sup>51</sup>, ὡς καὶ τὸ ρῆμα ἐ ν τ υ γ χ ἄ ν ε ι ν (στίχος 26 «ὑπερεντυγχάνειν»). Ἡ ἀξίησις δ' αὕτη δὲν δεικνύει μόνον ἀπόχρωσιν τινα ἐνθουσιασμοῦ καὶ ρητορικὴν ἀξίαν<sup>52</sup>, ἀλλ' ἀποτελεῖ θετικὴν ἐπιβεβαίωσιν, ἀνταποκρινομένην

48. Ἰωάννου, 10, 27 - 30: «Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσιν, καὶ γὰρ γινώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσίν μοι, καὶ γὰρ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἀρπάσει τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ πατὴρ μου δὲ δέδωκέν μοι πάντων μεῖζον ἐστίν, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς».

49. Ἐβραίου, 7, 26.

50. Ρωμαίου, 8, 37.

51. Πρβλ. «ὑπεραυξάνειν» (Β' Τιμόθ., 1, 3) «ὑπερπερισεύειν» (Ρωμαίου, 5, 20), «ὑπερπλεονάζειν» (Α' Τιμόθ., 1, 14).

52. Ρωμαίου, 5, 3: «οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται». Β' Κορινθίου, 7, 4. Κολοσσαεῖς, 1, 24.

πρὸς τὴν ἐρώτησιν τοῦ στίχου 35 («τίς ἡμᾶς χωρίσει;»). Ἔτι μᾶλλον, ἡ πρόθεσις ὡς π ἐ ρ ἐμπνέει εἰς τὴν παράγραφον ἐν ὑπέρτατον σχέδιον, ἦτοι τὴν νίκην, οὐχὶ βεβαίως τὴν συνήθη, ἀλλ' ἰδιάζουσαν τοιαύτην, νίκην προερχομένην ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐνώσεως τοῦ πιστοῦ. Εἶναι λίαν σαφές, τῷ ὄντι, ὅτι ἡ διώξις, ἡ πεῖνα, ἡ ὁ θάνατος ἐπικρατοῦν προφανῶς καὶ δὴ καὶ θριαμβεύουν πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τοῦ Χριστιανοῦ. Ὅσακις ὅμως οὗτος μένει νικητής, κατὰ τρόπον ὑπερφυσικὸν βεβαίως, τότε ἐντάσσεται ἐν τῇ τάξει τῆς σωτηρίας καὶ τῆς χάριτος. Ἡ νίκη τοῦ πιστοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, Ὅστις «πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν». Τούτου δ' ἕνεκα, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς χρησιμοποιοεῖ τὸ πᾶν, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ πιστοῦ ἄνοδον κυρίως τοῦ ἀγαπῶντος Αὐτόν, οὗτος μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀδικῆται, θριαμβεύει ὀλοσχερῶς. Ἄλλ' ὅταν ἡ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς συμβεβηκόσι ἐπ' ὠφελεία τῶν ἐκλεκτῶν εἶναι λίαν μυστηριώδης, γνωρίζει τις νῦν ὅτι ὁ εὐνοϊκὸς οὗτος προσανατολισμὸς, ἐστεφανωμένος ὑπὸ ἐπιτυχίας, ὀφείλεται εἰς τὸν Χριστόν: «τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς». Ἡ ἐκκλησις τῆς ἀγάπης τοῦ Σωτῆρος καὶ ἡ ἐκφορὰ τοῦ ρήματος εἰς χρόνον ἀόριστον ἀποδίδουν τὴν ἐξουσίαν ταύτην καὶ τὴν θριαμβευτικὴν ἐπέμβασιν εἰς τὸν Σταυρόν<sup>53</sup>, ἐνθα ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ διακηρύσσεται εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν κατανικήσασα τοὺς ποικιλωνύμους ἐχθροὺς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἐὰν οἱ Χριστιανοὶ ἀναδεικνύωνται νικηταὶ ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς βασάνοις τῆς πολυστόνου ζωῆς ὑπερφυσικῶς, τοῦτο συμβαίνει ἀκριβῶς, διότι ἡ ἀγάπη ἐνοῖ τούτους βαθύτερον πρὸς τὸν Σωτῆρα<sup>54</sup>. Αἱ θλίψεις καὶ αἱ παντοῖαι τοῦ βίου στενοχωρίαι μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ χωρίζωσι τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τοῦναντίον ἐπιτρέπουν ὅπως συμμετέχουν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Σταυροῦ Αὐτοῦ, («δύναμιν εἰς σωτηρίαν»)<sup>55</sup>. Ἀκριβέστερον ἢ συμμετοχὴ τοῦ πιστοῦ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Σταυροῦ προέρχεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τούτου πρὸς τὸν ἄκρως ταπεινωθέντα Ἰησοῦν, («ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ... ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ»)<sup>56</sup> ἡ καταδίκη δὲ αὕτη τοῦ Σωτῆρος εἰς θάνατον ἦτο ὅλως ἄδικος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ θειοτάτου προφήτου Ἡσαΐου, ὡς λίαν εὐστόχως ὀνομάζει τὸν Προφήτην ὁ Κ Ὑ ρ ρ ο υ Θεοδώρατος (ca

53. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ, 16, 33: «ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον». Γ α λ ἄ τ α ς, 2, 20: «Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ».

54. Πρβλ. Β' Κορινθίου, 4, 7: «ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως». 12, 9 - 10: «... ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ».

55. Ρ ω μ α ἰ ο υ ς, 1, 16.

56. Φ ι λ ι π π η σ ί ο υ ς, 2, 6 - 8.

393-458)<sup>57</sup>, ὅστις πάνυ προσφυῶς σημειοῖ: «ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη»<sup>58</sup>. Τὸ δυσερμηνεύτον τοῦτο χωρίον τοῦ Ἡσαίου δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ: πᾶσα δικαιοσύνη ἀφῆρηθῆ ἀπ' Αὐτοῦ. Ὁ Χριστὸς δηλαδὴ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὄλων ἀδίκως. Δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει Αὐτοῦ ὑψώθη ἡ Δικαιοσύνη Του, καίτοι προτιμωτέρα εἶναι ἡ πρώτη γνώμη<sup>59</sup>. Ὁ Χριστιανὸς ὅμως, ἵνα ὁμοιωθῆ πρὸς τὸν Θεόν, ἀναδεικνυόμενος κληρονόμος μὲν Αὐτοῦ, συγκληρονόμος δὲ τοῦ Χριστοῦ<sup>60</sup>, ὀφείλει, ὡς γνήσιος καὶ ἀληθὴς ὀπαδὸς Αὐτοῦ, νὰ ἀγωνίζηται εὐθαρσῶς καὶ ἐρωμένως ἐπὶ τῶν ἐπάλλεξων τοῦ καθήκοντος, ἀντιμετωπίζων ἐκάστοτε μετὰ τῆς δεούσης καρτερικότητος καὶ ὑπομονῆς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς βαρεῖς χειμῶνας τῆς ζωῆς. Ὁ Χριστιανὸς συμπάσχων καὶ θυσιαζόμενος διὰ τὸν Χριστόν, οὐδὲν θὰ ἀπολέσῃ, ἀλλὰ τούναντίον θὰ ἀπολαύσῃ μυριοπλάσια, ἥτοι θὰ συνδοξασθῆ μετὰ τοῦ ἐνδόξως ἀναστάντος Χριστοῦ: «εἰπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν»<sup>61</sup>. Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος διδάσκει ὅτι ἡ καθόλου κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι κατάστασις ἀγῶνος καὶ θλίψεως, παρατηρεῖ: «εἰ γὰρ ἐν τοῖς λυπηροῖς ἐκοινωνήσαμεν αὐτῷ, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς χριστοῖς»<sup>62</sup>.

Αἱ θλίψεις καὶ αἱ δοκιμασίαι τοῦ πιστοῦ δὲν εἶναι τὰ αἴτια τῆς νίκης καὶ τοῦ θριάμβου αὐτοῦ κατὰ τῆς ἀμαρτίας, διότι οὗτος βεβουθισμένος ἐν τῇ θλίψει τοῦ κόσμου τούτου, ἀντὶ νὰ ἀποδυσπετῆ καὶ ἀποθαρρυνῆται καὶ πιστεύῃ ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐγκατέλειψε τοῦτον, τούναντίον ἐδραιωτέραν ἔχει τὴν πεποιθησιν ἐπὶ τὴν νίκην καὶ τὸν θριάμβον, θεωρῶν ἑαυτὸν μακάριον καὶ εὐδαίμονα, δηλαδὴ σεσωσμένον. Ὅθεν ὁ πιστὸς δὲν ἀναδεικνύεται μόνον νικητῆς ἐν ταῖς δοκιμασίαις, ἀλλ' ὑπερνικητῆς δι' αὐτῶν. Ἡ αἰτία τοῦ θριάμβου καὶ τῆς νίκης τοῦ πιστοῦ διασαφεῖται διὰ τῶν τεσσάρων τελευταίων λέξεων, τοῦ 37 στίχου: «διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς», ἥτοι ἐν τοῖς ἀγῶσι καὶ τοῖς παντοίοις κινδύνοις ὁ Χριστιανὸς ἔχει πάντοτε προστάτην καὶ βοηθὸν τὸν Χριστόν, τούτου δ' ἕνεκα οὐ μόνον ἀπλῶς νικᾷ, ἀλλὰ καὶ θριαμβεῖ. Νικᾷ χωρὶς σχεδὸν ἀπωλείας, κερδίζων πλοῦτη πνευματικὰ ἀμυθῆτου ἀξίας. Οἱ ἅγιοι, οἵτινες ἠγωνίσαντο τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν καὶ τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος ἐτέλεσαν καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐτήρησαν<sup>63</sup>, ὅ,τι καὶ

57. Βλ. Ἱωὴλ Γιαννακοπούλου, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, Ὁ Προφήτης Ἡσαίας, Ἀθήναι, 1960, σελ. 20.

58. Ἡσαίου, 53, 8.

59. Βλ. Ἱωὴλ Γιαννακοπούλου, ἔνθ' ἄν., σελ. 376 - 377.

60. Ρωμαίους, 8, 17: «... κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ...».

61. Ρωμαίους, 8, 17 - 18.

62. Ἱωάννου Χρυσόστομου, Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν, Ὁμιλία XIV, γ', MPG, 60, 528.

63. Β' Τιμόθ., 4, 6 - 8: «... τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα».

ἂν ἀπώλεσαν ἐν τῷ σκληρῷ καὶ ἀργαλέῳ τούτῳ ἀγῶνι ἀνεφέρετο εἰς τὸ φθαρτὸν καὶ γήϊνον σῶμα, ὅπερ (ὡς τοιοῦτον) θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη στοιχεῖα. Οἱ ἅγιοι διὰ τῶν ἀτρύτων ἐπὶ γῆς μόχθων καὶ ἀγῶνων ἐξασφαλίζουν πλοῦτον ἀφθίτου δόξης καὶ εἰρήνης, ὅστις δὲν ἀπόλλυται εἰς τὸ διηνεκές. Ὁ Ζι γ α β η ν δ ς (ΙΑ' καὶ ΙΒ' μ.Χ. αἰώνων), διὰ τὴν νίκην τοῦ Χριστιανοῦ, ἐπιτυχανομένην διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Χριστοῦ, σημειοῖ: «Συνεργοῦντος ἡμῖν καὶ συμμαχοῦντος Χριστοῦ, οὗ ἡ δύναμις ἄφατος καὶ ἄμαχος»<sup>64</sup>. Ὁ Κύριος διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως Αὐτοῦ ἐθριάμβευσε κατὰ πάσης κακίας καὶ τοῦ Διαβόλου, πλουσιῶς ἐκδηλωθείσης τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, μάλιστα δὲ τοὺς πιστοὺς, διότι «ἠλίπικασιν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν»<sup>65</sup>. τούτου δ' ἕνεκα ὀδεύουσι τὴν ὁδὸν τοῦ Σταυροῦ, ἥτις ἀσφαλῶς ὀδηγεῖ τούτους πρὸς τὴν ἀνεπισημασμένην καὶ ὀριστικὴν σωτηρίαν. Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς, κατὰ τὴν «πρόθεσιν»<sup>66</sup>, ἦτοι τὴν προαιώνιον βουλὴν καὶ ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, «οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν»<sup>67</sup> καταλήγουν εἰς τὴν δόξαν «διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»<sup>68</sup>.

Ἡ πυκνὴ ἀπόδειξις τοῦ στίχου 28: «ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν», ὀδηγεῖ τὸν Ἀπόστολον εἰς τὸ βέβαιον καὶ ἀσφαλὲς συμπέρασμα τῶν στίχων 38-39: «πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ ... οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν». Ἡ ἐκφορὰ τοῦ ρήματος π έ π ε ι σ μ α ι εἰς παθητικὸν παρακείμενον καθιστᾷ τοῦτο ἰσχυρότερον τοῦ ρήματος ο ὕ δ α μ ε ν τοῦ στίχου 28, διότι ἐπικαλεῖται μίαν σταθερὰν ἐμπιστοσύνην, θεμελιωμένην ἐπὶ σταθερᾷ βάσει<sup>69</sup>: ἡ πεποιθήσις τοῦ Χριστιανοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν δόξαν ἐρείδεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, Ὅστις ἐνέπνευσε σύνολον τὸ σχέδιον τῆς σωτηρίας, καὶ ἐπὶ τῆς ἀκαταπαύστου ἐνεργητικότητος Αὐτοῦ, χρησιμοποιοῦντος πάντα τὰ συμβεβηκότα τοῦ κόσμου τούτου<sup>70</sup> ἐπ'

64. Βλ. Παναγιώτου Τρεμπέλα, Ἑπίγραμμα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τόμος πρῶτος. Ἐπιστολαὶ πρὸς Ῥωμαίους — Β' πρὸς Κορινθίους, σελ. 135, Ἀθήναι, 1956.

65. Α' Τιμόθ., 4, 10.

66. Ῥωμαίους, 8, 28.

67. Αὐτόθι.

68. Ῥωμαίους, 8, 37.

69. Πρβλ. Ῥωμαίους, 14, 14. 15, 15. Β' Τιμόθ., 1, 5, 12. Ἐβραίους, 6, 9.

70. Ῥωμαίους, 8, 28. Τὸ ἐπιχείρημα τῶν στίχων 29-39, διὰ νὰ καταστῇ ἀποδεικτικόν, ὑποθέτει τὴν ἐπέμβασιν τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν εἰλικρινεῖαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὑπεσχημένα περὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς δὲν ἀνακαλεῖ ἡ ἀγάπη Του εἶναι αἰώνιος: (πρβλ. H. C a r e l l e s, A propos de quelques textes difficiles relatifs à la justice de Dieu dans l' Ancien Testament, ἐν R. B. 1951, σελ. 169 - 188). Πρβλ. καὶ Ῥωμαίους, 1, 17.

ὠφελεία τοῦ πιστοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, "Ὅστις ἀπέθανε δι' ἡμᾶς, ἐνοῖ τοὺς πιστοὺς πρὸς τὸν Σταυρὸν Αὐτοῦ, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ συμμετάσχωμεν εἰς τὴν δόξαν Του· τέλος δὲ τριημέρως ἀναστὰς καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς τοῦ Θεοῦ καθέδρας καθίσας μεσιτεύει ὑπὲρ ἡμῶν"<sup>71</sup>. Ὑπάρχουν ὅθεν δύο ἀγάπαι ἐν ἐνεργείᾳ, ἐγγυώμεναι τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἢ μᾶλλον ὑπάρχει μία, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ἀποτελεῖ μέρος τῆς θείας προθέσεως, ἥτις ἐκδηλοῖ τὴν βοήθειαν καὶ προστασίαν πρὸς τὸν πιστὸν τοῦ Θεοῦ διὰ μέσου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν: «ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν»<sup>72</sup>. Ὁ Ζιγαβηγὸς σχολιάζει τὸ ἄνω χωρίον ὡς ἀκολούθως: «τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένης ἡμῖν»<sup>73</sup>. Ἡ δύναμις συνόλου τῆς παραγράφου ἐξαιρεται διὰ τῆς φράσεως: «οὐδεὶς δυνησεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν». Διότι ἐὰν ὁ Υἱὸς εἶναι ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς<sup>74</sup>, ἡ θεία ἀγάπη ἐκδηλοῦται συγκεκριμένως in Christo Jesu, ἐξ ἧς φιλοδωροῦνται<sup>75</sup> οἱ πιστοὶ καὶ ἀπολαοῦν πάντων τῶν δώρων αὐτῆς<sup>76</sup>. Τούτου δ' ἕνεκα ἀκριβῶς «οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν»<sup>77</sup> συντηροῦν καὶ τρέφουν τὴν ἑαυτῶν ἀγάπην ἐνούμενοι μετ' ἐκείνης τοῦ Θεοῦ, μεθ' ἧς παραμένουν αἰωνίως ἐν τῇ ἐνώσει ταύτῃ. Οὐδὲν πλέον θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τῆς ἀγάπης, τελευταίας αἰτίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Παῦλος ἀποδίδει εἰς τὸ ρῆμα ἀγαπῶ τὴν κλασικὴν σημασίαν τῆς καταφανοῦς ἀγάπης, ἥτις ἐνεργεῖ καὶ ἀποδεικνύεται, δανείζεται δὲ παρὰ τῶν Ὁ' τὴν σχέσιν: ἀγάπη-ἐκλογή<sup>78</sup>, καταδεικνύων οὕτω ὅτι διὰ τῆς ἀγάπης, ἧς ἡ ἰδέα εἶναι ἀηττήτου ἰσχύος καὶ ὑπερτερεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, «ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς» Σωτῆρος Χριστοῦ.

Ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος ὑπερνικῶ ἐπιρρωνύει τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα καὶ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην. Ἐν τῷ Θεῷ Πατρὶ καὶ ἐν τῷ Χριστῷ

71. Ρωμαίους, 8, 34 - 37.

72. Ρωμαίους, 8, 39. Βλ. καὶ A. Feuillet, «Le Plan salvifique de Dieu d'après l'Épître aux Romains. Essai sur la structure littéraire de l'Épître et sa signification théologique», ἐν R. B. 1950, σελ. 343.

73. Βλ. Παναγιώτου Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὰς Ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τόμος πρῶτος, Ἐπιστολαὶ πρὸς Ρωμαίους — Β' πρὸς Κορινθίους, σελ. 135, Ἀθήναι, 1956.

74. Πρβλ. Β' Κορινθίους, 5, 19. Ἐφεσσίους, 3, 19.

75. Ρωμαίους, 8, 32.

76. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἥτις εἶναι ἐν τῷ Χριστῷ διασαφεῖ τὴν φράσιν «σὺν αὐτῷ... χαρίζεται» τοῦ στίχου 32 καὶ προσθέτει τὴν ἰδέαν τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς διὰ τὸν Υἱόν. Πρβλ. Ρωμαίους, 4, 34 - 25. 5, 21. 6, 23. 7, 25. Α' Κορινθίους, 1, 33.

77. Ρωμαίους, 8, 28.

78. Πρβλ. Α' Κορινθίους, 8, 3.

ἡ ἀγάπη αὕτη εἶναι μία ἀφιλοκερδῆς θέλησις καὶ ἀναλλοίωτος τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ ἄλλου: «ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν»<sup>79</sup>, «Χριστὸς Ἰησοῦς ὑπὲρ ἡμῶν»<sup>80</sup>. Ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς συνδέεται οὐσιωδῶς πρὸς τὴν σοφίαν Αὐτοῦ, διότι αὕτη εἶναι μία ἀγάπη φωτεινὴ, ἥτις διανοεῖται ἐν σχέδιον δι' ὠρισμένον σκοπὸν, προσδιορίζει δὲ τὰ μέσα, δι' ὧν ὁ Χριστιανὸς δύναται ἀσφαλῶς νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Πρώτιστος καὶ οὐσιώδης τῶν σκοπῶν, ὃν ὁ ἀληθὴς Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ, ὡς ἄκρως ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, εἶναι αὐτὸς ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, Οὐτινος ὁ θάνατος καὶ ἡ ὑπὲρ ἡμῶν μεσιτεία συνιστοῦν τὰς μονίμους πράξεις τῆς ἀγάπης. Σύνολος ἡ χριστιανικὴ ζωὴ κρέμαται ἐκ τῆς θείας βουλῆς καὶ τῶν πράξεων τῆς ἀγάπης. Λέγοντες ὅτι ἀγαπῶμεν τὸν Θεόν, ἐννοοῦμεν ὅτι ὀφείλομεν νὰ αἰσθανώμεθα ἑσαεὶ ἀπεριόριστον θρησκευτικὴν εὐγνωμοσύνην διὰ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν πρωτοβουλίας Αὐτοῦ, ἥτιοι νὰ ἀφιερῶμεν ἑαυτοὺς ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θείων ἐντολῶν, γεγονός δὲ ὅπερ ἀνυψοῖ τὴν ψυχὴν τοῦ Χριστιανοῦ εἰς τὸ ὕψος τῆς θείας ἀγάπης, καθαίρει τὴν καρδίαν, ἀνακουφίζει τὰς θλίψεις τῆς παρούσης ζωῆς, ἐνοῖ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀφομοιοῖ τὸν Χριστιανὸν πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν<sup>81</sup>, τουτέστι τὸν Θεόν, παρέχει δὲ τέλος τὴν μακαρίαν ἐλπίδα τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ μακαριότητος.

Ἡ ἀγάπη τῶν ἁγίων βασιζέται ἐπὶ λίαν πεπειραμένης γνώσεως τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἐκφράζεται δὲ δι' ἐντόνου ἀνυψώσεως τῆς ψυχῆς πρὸς ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἣν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προκαλεῖ ἐν ἡμῖν<sup>82</sup>. Ὅθεν ἡ ζωὴ τῆς ἀγάπης, ἥτις συνοψίζει τὰς τρεῖς θεολογικὰς ἀρετάς, δὲν δύναται ἄλλως πως νὰ ἐννοηθῇ εἰμὴ μόνον ἐν ἐξαρτήσει ἐκ τῆς μεσολαβήσεως τῶν Τριῶν Θεῶν Προσώπων.

Τέλος, ὁ Ἀπόστολος προσωποποιεῖ τὴν ἀγάπην, συνταυτίζων μάλιστα ταύτην πρὸς Αὐτὸν τὸν Θεὸν ἢ τὸν Χριστόν: «διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»<sup>83</sup>, ὡς εἶχε γράψῃ ἤδη καὶ πρὸς τοὺς Χριστιανούς τῆς Κορίνθου, ὅτι «ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς»<sup>84</sup>, ἵνα δηλώσῃ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν

79. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 30.

80. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 34.

81. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 28. Τὸν γνήσιον Χριστιανὸν οὐδὲν ἐμπόδιον καὶ οὐδεμίαν ἀντιξοῦτης τῆς ζωῆς θὰ καταστῇ ἱκανὴ νὰ χωρίσῃ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ πιστὸς ἔχει θέσει ὡς σκοπὸν αὐτοῦ, ὅπως ἀποβῇ πάση θυσίᾳ «σύμμορφος τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 29, 35, 39).

82. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 23 - 27. Ἡ ἀγάπη τῶν Χριστιανῶν (Ρ ω μ α ί ο υ ς, 5, 28) εἶναι ἡ ἐκφρασις τοῦ «φρονήματος τοῦ πνεύματος» (Ρ ω μ α ί ο υ ς, 2, 27). Ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ Ἡ' κεφαλαίου τῆς πρὸς Ρ ω μ α ί ο υ ς Ἐπιστολῆς, πρβλ. L. Cerfaux, La théologie de l'Église suivant saint Paul, Paris 1924, σελ. 180. A. Feuillet, ἐνθ' ἄν., σελ. 386.

83. Ρ ω μ α ί ο υ ς, 8, 37.

84. Β' Κορινθίους, 5, 14.

πιστῶν, ἦτοι τὴν πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν καὶ συνεπῶς καὶ τὴν ἀγάπην ἡμῶν πρὸς Αὐτόν. Ἐπομένως τὸ νὰ ἀνακαλῆ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ ὁ Χριστιανὸς τὰς ἀπείρους τοῦ Κυρίου εὐεργεσίας πρὸς αὐτόν, ὡς καὶ ὅσα Ἐκεῖνος ὑπέμεινε ὑπὲρ ἡμῶν, τοῦτο ἀποτελεῖ στοιχειώδη ἐκπλήρωσιν καθήκοντος εὐγνωμοσύνης, ἥτις διεγείρει τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ πρὸς ἀγάπην καὶ προσκόλλησιν πρὸς Αὐτόν καὶ κινεῖ τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καὶ τὰ χεῖλη πρὸς εὐχαριστίαν Αὐτοῦ. Τῷ ὄντι, δὲν ὑπάρχει μεῖζον ἁμάρτημα τῆς ἀχαριστίας καὶ ἀγνωμοσύνης πρὸς τοὺς καθ' οἰονδήποτε τρόπον εὐεργετήσαντας ἡμᾶς καὶ δὴ καὶ πρὸς Αὐτόν τὸν πρῶτιστον καὶ μέγιστον εὐεργέτην ἡμῶν, τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός. Καὶ ὅμως, ὁ ἄνθρωπος ἀπεδείχθη ἄκρως ἐπιρρεπὴς καὶ εὐεπίφορος πρὸς τὸ ἁμάρτημα τῆς ἀχαριστίας, λησμονῶν εὐκόλως τὰς κατὰ καιροὺς ἐπιδαψιλευθείσας αὐτῷ εὐεργεσίας, ἐνίοτε δὲ ὁ ἀγνώμων ζημιοῖ καὶ βλάπτει τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ. Ὁρθῶς οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ἐπιγραμματικώτατα ἔλεγον: «τῇ ἀχαριστίᾳ ἔπεται ἡ ἀναίσχυντία»<sup>85</sup>. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ ὁ ἄνθρωπος, εὐκολώτερον παντὸς ἄλλου λησμονεῖ τὴν εὐεργεσίαν, ἀναφέρομεν γνώμην τοῦ τελειωτοῦ τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας Ἀριστοτέλους (384-322), ἣν μνημονεύει ὁ ἔρανιστής τῆς Γ' μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος Διογένης ὁ Λαέρτιος εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ: «Φιλοσόφων βίων καὶ δογμάτων συναγωγὴ». Ἐρωτηθεὶς ποτε ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος τί λησμονεῖ εὐκολώτερον ὁ ἄνθρωπος, «τί γηράσκει τάχιον», λίαν εὐστόχως ἀπήντησε: «χάριτος μνήμη» (= τί λησμονεῖ εὐκολώτερον ὁ ἄνθρωπος; τὴν ἀνάμνησιν τῆς εὐγνωμοσύνης)<sup>86</sup>. Φοβερὸν νὰ λησμονῆ ὁ ἄνθρωπος τόσον εὐκόλως τὰς ἀπείρους εὐεργεσίας τοῦ ἀπείρου Θεοῦ, τοῦ τοσοῦτον ἀγαπήσαντος αὐτόν, ὥστε εἰς θάνατον φρικτὸν καὶ ἐπονειδιστὸν παρέδωκε τὸν Μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, «ἵνα πᾶς ὁ πιστευὼν εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον»<sup>87</sup>!

Ἀδύνατον λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ ζήσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτοῦ ζωὴν κεχωρισμένως ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὡς τοῦτο περιτράνωσ ὁ Παῦλος ἐπιβεβαιοῖ διὰ τῆς φράσεως: «ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»<sup>88</sup>. Ἡ ἰδιότης τῆς θεμελιωδестаτῆς ἀρετῆς τῆς ἀγάπης προσδιορίζει αὐτὸν τοῦτον τὸν Θεὸν καὶ τὴν φύσιν Αὐτοῦ.

85. Ξενοφῶντος, Κύρου Παιδεία, Βιβλίον Α' § 7, κεφάλαιον 2: «Οἴονται γὰρ τοὺς ἀχάριστους καὶ περὶ θεοὺς ἀν μάλιστα ἀμελῶς ἔχειν καὶ περὶ γονέας καὶ πατρίδα καὶ φίλους. Ἐπεσθαι δὲ δοκεῖ μάλιστα τῇ ἀχαριστίᾳ ἢ ἀναίσχυντία· καὶ γὰρ αὕτη μεγίστη δοκεῖ εἶναι ἐπὶ πάντα τὰ αἰσχροῦ ἡγεμών».

86. Διογένηος Λαέρτιου, «Φιλοσόφων βίων καὶ δογμάτων συναγωγὴ», Βίος Ἀριστοτέλους, Βιβλίον V, 18.

87. Ἰωάννου, 3, 16.

88. Ρωμαίου, 8, 37.